

JOVAN CVIJIC I NJEGOVO DJELO

Povodom 100-godišnjice rođenja*

Josip Roglić

»Svaki naučni radnik polazi od metode i rezultata koje su drugi stvarali. Svi se mi penjemo, jedni na ramenima drugih«

J. Cvijić

Isticanje zaslužnih pojedinaca mnogostruko je značajno i potrebno, osobito na naučnom polju. Oni su putokaz i ohrabrenje oni-

Prof. Dr Jovan Cvijić
1865 — 1927

* Ovo je tekst predavanja održanog u Geografskom društvu Hrvatske 1. studenoga 1965.

ma koji počinju, stimulans za one koji su sustali, te simbol vrijednosti i uspjeha rada i radnika koje predstavljaju. U tome je značenje J. Cvijića za našu sredinu, a posebno za geografiju i geografe.

Naročito je važno govoriti o naučnom radniku i njegovom radu u našoj sredini, za koju Cvijić jetko konstatira da nije sklona naučnom radu («Nova generacija», 1911). Uz njegov primjer, da se i u našim uvjetima može izdići naučni radnik svjetskog glasa, dobro nam dolazi i Cvijićeve pouka: »Nesumnjivo da naučni ljudi znače samo po svojoj unutrašnjoj vrednosti i po onome što oni dobroga daju od sebe« («O naučnom radu i o našem Univerzitetu», 1907.). Gornje konstatacije su ne samo značajne za ocjenu Cvijićeve ličnosti, već su naročito važne i ohrabrujuće za naučne radnike u našem vremenu, koje je zaokupljeno prakticističkim problemima, te često previda ili čak zaboravi izvore, iz kojih pritiču životne snage kompleksnog progressa.

Cvijić nije bio običan naučni radnik tj. član plejade i kolektiva u kome je učestvovao, surađivao ili čak predvodio. Bio je u svojoj sredini osamljen pionir, koji je morao smjelo birati smjer i koračati naprijed; tek je brzim i velikim uspjesima privukao širu pažnju i podršku. Mjesto okupljanja i suradnje često je nailazio na zavisti i smetnje, ali se svojim radom i uspjesima toliko izdigao da je postao nacionalna vrijednost i cijenjen »građanin Svijeta«. Svoje velike uspjehe postigao je, dakle, uglavnom sam, u relativno kratkom životu i pod objektivno teškim prilikama. Ove konstatacije su naročito značajne za geografiju i geografe, jer se među nama često čuju glasovi malodušnosti, da ne kažem i očaja.

Nije zadaća ovog referata, a ni objektivna potreba, da Cvijića upoređujemo sa drugim velikim predstavnicima našeg roda, ali je sigurno da je malo koji kod nas i u Svijetu tako poznat. Proteklo vrijeme pokazuje da će se njegov ugled i uspomena trajno održati. Dok se ljudi budu zanimali za krajeve Cvijićeve proučavanja — a sigurno će to biti dok živi razuman čovjek — spominjat će se i učinjak koji je dobro otkriniuio zastor neznanja te majstorski izložio prilike koje je zatekao. Ova konstatacija je važna da bi se posvjedočila objektivna vrijednost i trajnost geografskog rada uopće. Cvijićevo iskustvo nam dokazuje da naš rad i položaj ovise o nama — u tome je posebna važnost i potreba isticanja njegova primjera.

100-godišnjica rođenja J. Cvijića je pogodan momenat da ocijenimo, koliko smo razvili njegovo naslijeđe, koristili pouku i pošli naprijed. Referent smatra da se proslava ovog datuma trebala naročito koncentrirati na ta pitanja, osobito s obzirom na objektivne okolnosti i suvremene poteškoće naše struke. U svakom slučaju svi naši geografi bi trebali razmišljati o pomenutim problemima i povući odgovarajuće zaključke. U tom cilju iznijeti ćemo neke momente važne za upoznavanje Cvijićeve ličnosti i rada, a naročito njegovih općih gledanja. Nastojati ćemo da Cvijićeve poglede izložimo njegovim vlastitim riječima. Nećemo se zadržavati

na ocjeni pojedinih naučnih radova ili rada kao cjeline, jer o tome je dovoljno pisano i poznato geografima.

Život i školovanje. J. Cvijić je rođen u Loznici 12. listopada 1865. godine, u porodici, čiji su muški preci doselili početkom 19. stoljeća iz nikšičkog kraja. Majka mu je bila iz nedalekog jaderskog sela. Ovo dvojstvo porijekla — od dinarskih doseljenika i starosjedilačke porodice — značajno je za Cvijićeovu ličnost i njegova gledanja uopće. Prema vlastitim navodima, bio je naročito vezan uz majku, a mnogo je naučio od njenog brata, solidnog seoskog domaćina. Međutim, u rodnoj kući doseljenih Brđana živjela je iskićena tradicija, pjevala se narodna pjesma, te se kod mladog Cvijića razvijala »dinarska imaginacija«. Dvije krvne i psihičke komponente su se odrazile u Cvijićevoj ličnosti: jaka veza sa domaćim krajem te polet u stilu dimenzija epske tradicije. Podrinjski i dinarski krajevi, te njihove osobine, ostali su Cvijiću vječno najbliži, te ih je ponekad i jednostrano isticao.

U školovanju mladog Cvijića imao je presudnu ulogu susret sa V. Karićom, kao nastavnikom geografije u šabačkoj gimnaziji. V. Karić je bio prvi kritički pisac geografskih udžbenika u Srbiji, te čovjek široke kulture i dobra srca. Kad se nije mogla ostvariti namjera da uči medicinu, Cvijić studira geografiju na Velikoj školi, te tako ostaje i dalje povezan sa V. Karićom. V. Karić je vjerojatno pomogao da Cvijić, nakon godinu dana rada u gimnaziji, odlazi na specijalizaciju u Beč, gdje ostaje 4 godine. Izbor Beča bio je naročito sretan i presudan za Cvijićevo naučno formiranje. U to je doba u Beču ne samo najbolja geografska škola, već je i izuzetno jak naučni centar, osobito za prirodne nauke. A. Penck i E. Brückner su stekli svjetski ugled istraživanjem glacijacije Alpa i razvijanjem znanstvenog studija reljefa. E. Suess genijalnom pronicljivošću utvrđuje osnovne linije globalne tektonike; J. Hahn udara temelje modernoj klimatologiji, a V. Tomaschek je dobar poznavalac povijesno-geografskog razvoja, osobito istočnog Sredozemlja. Snažni duh V. Jagića osvjetljava ne samo osobine jezične strukture, već i kulturnu evoluciju slavenskih naroda. Izuzetno marljivi i prirodno bistar J. Cvijić se obilno napaja na tim bogatim izvorima, što će se odraziti u njegovom daljem radu. Nesumnjivo je A. Penck imao najveći utjecaj na Cvijićevo usmjeravanje i specijalizaciju. Pod Penckovim vodstvom i uputama Cvijić je izradio doktorsku disertaciju, a svog učitelja je i kasnije često posjećivao »radi dotjerivanja«.

Po povratku u Beograd postaje profesor geografije na Velikoj školi (1894.), te počinje period od 33 godine sistematskog, izuzetno napornog i mnogostrukog rada, fatalno prekinut za 3 godine izbjeglištva tokom prvog svjetskog rata. Upravo je nevjerovatno, koliko je Cvijić uradio tokom 3 decenija. On je primjerom i bezobzirno pokazao, kako je »organizam zato da se pozitivno iskoristi«. Nije stoga čudo da je iscrpljen i relativno mlad umro u 62. godini života, kad je davao najviše i najzrelije.

Naučni rad. Nemoguće je u ovom referatu dati cjelokupni pregled i ukazati na sve karakteristike Cvijićeve naučnog rada. Ograničit ćemo se na ono, što smatramo naročito karakterističnim i za nas važnim.

Zbog velikog poleta i uspjeha prirodnih nauka a naročito pod utjecajem izvanrednih učitelja — u prvom redu A. Pencka, Cvijić svoju pažnju u početku posvećuje prvenstveno prirodnim elementima geografskog kompleksa. U izboru je bio sretan, a u obradi izvanredno umješšan, te mu doktorska disertacija »Das Karstphänomen«, Beč 1893. (»Karst«, Beograd 1895.) donosi svjetski glas i ugled. Cvijić je spadao u onu elitnu grupu naučnih radnika, kako ih sam grupira, koja prvim radom dokazuje svoju sposobnost i značenje.

Kako je pri izradi disertacije, pored istočne Srbije poznavao samo sjeverozapadni dio dinarskog krša, bila je objektivna potreba i njegov naročiti interes da istraživanja dopuni upoznavanjem naših glavnih krških krajeva. Putovanja po Crnoj Gori te Bosni i Hercegovini rezultirala su, kako zaokruženjem vlastitih shvaćanja o kršu tako i utvrđivanjem izrazitih tragova glacijalnog reljefa. Naročito je u ovoj fazi značajno njegovo približavanje gledanjima A. Pencka, da su u Dinarskom gorju očuvani izraziti tragovi riječnog uravnavanja. Isto tako je karakteristično i uklapanje evolucije krških oblika u Davisovu cikličku teoriju, koja je bila općenito prihvaćena. Međutim, Cvijić kasnije daje originalno objašnjenje postanka dinarskih zaravni (1909.), ali, nažalost, nije u daljim radovima na tome ustrajao. Davisovu cikličku teoriju je tako logično primijenio (1900.) na evoluciju krških oblika, da je to gledanje bilo općenito prihvaćeno i bitno usmjerilo kasnija istraživanja.

Političke teškoće, osobito okupacija Bosne i Hercegovine, otežavaju dalje istraživanje dinarskog krša, a uz to je neumorni radnik zahvatio nove probleme i postigao rezultate koji privlače pažnju, te imaju mnogostruko praktično značenje. Proučavajući sutjesku, kojom Dunav otječe kroz lance Karpata, Cvijić dolazi (1908.) do značajne koncepcije i navodi dokaze da se počevši od gornjeg miocena otoka panonskog jezera postepeno usijecala, a za vrijeme zastoja izmodelirane su izrazite abrazijske i fluviijalne terase. Ovo učenje o fosilnom abrazijskom reljefu imalo je golemog odjeka, te je dominiralo našim izučavanjima kroz više od 4 decenija. Istraživanjima krša i fosilnog abrazijskog reljefa Cvijić je uvjerljivo zacrtao velike i jasne smjernice, te odgojio brojne učenike koji su vjerno nastavili stopama učitelja.

Opći naučni interes za »balkanske nepoznanice« i razumljiva težnja Srbije prema jugu, potakli su i Cvijića da proučava, osobito makedonske krajeve. Tri knjige »Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije s promatranjima o južnoj Bugarskoj, Trakiji, susednim delovima Male Azije, Tesaliji, Epiru

i severnoj Albaniji« (Beograd 1906. i 1911.) prvi su pouzdani podaci o krajevima koji su ranije bili teško pristupačni te predočavani prema nađanđima i mašti.

Dok je Cvijic rezultatima izučavanja krša i teorijom o morfološkoj evoluciji složenih dolina stekao svjetski naučni ugled, te najviše zaokupio svoje učenike — iz cijelog kompleksa njegovog rada je očito da su njegov duh trajno i posebno zaokupljali složeni problemi jugoistočne Evrope. U proučavanje ovog složenog prostora Cvijic iz djetinjstva nosi izvjesne predodžbe i gledanja, oko kojih se tokom decenija pletu bogata saznanja, stećena na terenu.

J. Cvijic pripada onoj generaciji naših naučnih i javnih radnika uopće, čija se imaginacija napajala na neiscrpnom izvoru narodne poezije. Na narodnoj pjesmi se u znatnoj mjeri zasniva oštra i problematična distinkcija tipova stanovništva. On bez rezerve daje veliko priznanje toj narodnoj tekovini: »Mi nemamo do sada ni jednu tvorevinu, u kojoj bi se narodna duša tako potpuno ogledala, kao u narodnim pesmama« (»Jedinstvo i psihički tipovi dinarskih južnih Slovena«, 1914.). Na osnovu narodnih pjesama Cvijic čak karakterizira i psihičke tipove. U ovom odnosu prema narodnom eposu velika je razlika između Cvijiceve i naše generacije. Kritičkom našem vremenu ne odgovaraju, ali nažalost i nedostaju vizionarska krila kojima se nosio Cvijic.

Iz narodne pjesme Cvijic je u znatnoj mjeri formirao svoje predodžbe »dinarskog tipa« i predstavio ga epskom širokogrudnošću pred naučnim svijetom. »To su ljudi od snage i moći, mahom vrlo visoki, vitki, elastični, nikad gojazni, lica punog izraza, jakih jabučica, sokolovih očiju; najljepši soj Balkanskog Poluostrva. Gotovo nema fizički degeneriranih tipova. Zadobijaju čvrstim gorskim moralom, riterskim, često otmenim osobinama, dubokim osjećajem za zajednicu i požrtvovanjem koje ne prestaje ni pred najdragocjenijim žrtvama« (»Kulturni pojasi Balkanskog Poluostrva«, 1902.) Za mane dinaraca Cvijic ima razumijevanja i opravdanja, dok je za druge često i prestrog npr. ere, moravsko-varđarski tip i sl.

U migriranju i širenju dinarskog stanovništva Cvijic vidi najznačajniji i najsretniji proces našeg novijeg razvoja. Uz povijesne razloge ova kretanja objašnjava čak i psihičkim osobinama, pripisujući dinarcima pozitivnu i aktivnu ulogu, a ne vodi računa ni o prekretničkom značenju agrarne revolucije. Skrećemo na to pažnju, da bi istakli koliko je Cvijic u svom radu bio spontan, zanesen i mlad — u pravom smislu »dinarac«, kako ga on predočava.

Oduševljenje i povjerenje narodnoj tradiciji odrazilo se u njenom skupljanju i objavljivanju (bogata serija »Naselja i poreklo stanovništva«, u izdanju SAN). Ovaj rad je bio potreban, s obzirom na nepostojanje pismenih dokumenata, iako su oni nedovoljno traženi tamo, gdje ih je moglo biti (dubrovački arhiv,

venecijanski arhiv, turski izvori i sl.). Iako je takvo usmjeravanje bilo u početku razumljivo, šteta što se ono nije modificiralo i dopunjavalo prema kasnijim mogućnostima i naučnim zahtjevima.

Prisilni prekid napornog i izuzetno uspješnog terenskog rada, tokom prvog svjetskog rata, te općenacionalne potrebe, a vjerojatno i godine života, uvjetuju da Cvijić zastaje i daje sinteze. Naučni svijet se naročito zanima za njegova gledanja o kršu, te on objavljuje u Francuskoj (*«Hydrographie souterraine et évolution morphologique du Karst»*, Grenoble 1918.) veoma logično povezanu sintezu, u kojoj vodi računa o utvrđenim činjenicama, bez obzira i na vlastita ranija gledanja. Prava šteta što je to bilo objavljeno u malom broju primjeraka, te nije imalo odgovarajućeg odjeka u naučnom svijetu.

Opće prilike su tražile i postojao je odgovarajući interes da Cvijić izloži stanja i odnose u jugoistočnoj Evropi, koju je on najbolje poznao i o čemu je predavao na univerzitetu u Parizu. Rezultat toga je veliko djelo *«La péninsule balkanique»* (Pariz 1918.). Teško je shvatiti da je izbjeglica — koji »nije imao pri sebi mnogo podataka« ni mogućnosti da vrši provjeravanja i konzultiranja — mogao dati toliko detalja i zaokružiti sinteze. To je najbolji dokaz da su ovi regionalni problemi stalno zaokupljali Cvijića, te je raspolagao izuzetnim obiljem podataka i saznanja. Cvijić se pred Svijetom predstavio kao »geograf Balkanskog poluotoka«, njegov uspjeh je bio prekretnički i zasluga trajna. Ugledni E. de Martonne opravdano konstatira: »Setimo se zbilja da Balkanski poluotok, pred kraj 19. stoljeća, još dijelom turska zemlja, nije bio ništa poznatiji od srednje Afrike. Otići u Alžir bilo je sigurno lakše nego u Makedoniju i Albaniju«. Cvijić je suvereno predstavio dotada malo poznati i teško pristupačan prostor, te bitno utjecao na svjetsko javno mnijenje. U prijevodu je Cvijić nastojao da dopuni i dotjera original — nažalost, stigao je da to učini samo za prvi dio.

Kratko vrijeme, koje mu je bilo na raspolaganju poslije povratka u domovinu, podijelio je Cvijić između mnogih aktivnosti i obaveza. Najviše energije i vremena je posvetio zaokruživanju svojih naučnih rezultata i pisanju sinteza. U tom cilju vrši naporna terenska istraživanja i dopune, bez obzira na iscrpljenost organizma.

Rezultat ovog izuzetnog napornog rada ogleda se prvenstveno u dvije sveske *«Geomorfologije»* (Beograd 1924. i 1926.) predviđena je bila i treća sveska, koju, nažalost, nije uspio napisati.

U *«Geomorfologiji»* dolazi do izražaja Cvijićeva originalnost. To nije stereotipan i sistematičan udžbenik, već kodificiranje vlastitih gledanja i rezultata terenskih istraživanja. Šteta, što ovaj rad, zbog jezičnih poteškoća, nije dovoljno poznat u svjetskom naučnom krugu. Kako djelo ne odgovara zahtjevima sistematskog udžbenika, to ga ni domaće škole ne koriste dovoljno.

S osobitim interesom su očekivana Cvijićeva završna gledanja o problemima krša, što je trebalo objaviti na francuskom jeziku. Rukopis je za života poslan francuskom izdavaču, ali se za njega dugo nije znalo. Poslije smrti E. de Martonnea nađen je u njegovoj ostavštini i Cvijićev tekst, koji je kasnije u redakciji B. Ž. Milojevića objavila Srpska akademija nauka («géographie des terrains calcaires», 1960.). Iz objavljenog teksta vidimo, da je on u analognoj ali sažetijoj formi već dan u drugoj svesci »Geomorfologije«. Svakako začuđava i traži specifično objašnjenje zašto je Cvijić svoj krš u »Geomorfologiji« obradio mnogo sažetije od tektonskih problema, abrazijskog i fluvijalnog reljefa. Ima se osjećaj da se Cvijiću žurilo, te je htio zaokružiti. To je razumljivo, jer je bio svjestan svog zdravstvenog stanja, na što su ga i liječnici upozoravali. Ostalo je još da u trećoj svesci »Geomorfologije« obradi probleme glacialnog i pustinjskog reljefa; prvo se u to doba počelo istraživati pod novim i kompleksnijim vidovima (rekonstrukcija paleoklimatskih prilika), a na drugome nije Cvijić znatnije originalno radio.

Vrijeme, dakle nije bilo sklono ovom neumornom radniku, odnosno Cvijić je želio u njega strpati više nego što je bilo moguće; rezultat je mogao biti samo jedan.

Javni rad. Geografija izučava prostornu stvarnost, te je razumljivo da se geograf interesira za sve ono, što utječe na prostorne odnose tj. za javni život uopće — to vrijedi u punoj mjeri za J. Cvijića. Kroz gotovo četvrt stoljeća Cvijić je često i redovito istupao u svim važnijim momentima, kroz koje je prolazio njegov narod. Četiri sveske »Govori i članci« (Beograd 1921. i 1923.) su ne samo odraz Cvijićeva javnog interesa, već i prava antologija misli. Onaj koji ne poznaje te članke, ne može dati sud o Cvijićevoj ličnosti.

Cvijić smatra da je javni rad obaveza svih onih »koji imaju svoje lične, unutrašnje vrednosti. Jer takvi su ljudi najveći kapital svoje zemlje i moraju biti od najvećeg utecaja na sve poslove; poznato je koliko su oni od velike štete, ako su neformirani ili rdavo formirani« («O naučnom radu i našem Univerzitetu», 1907.).

Cvijić je vatreni patriota, veoma ponosan onim što smatra u svom narodu pozitivnim, odlučno se zalaže za nacionalne interese, ali se ne ustručava da i jetko kritizira ono što smatra negativnim; naročitu pažnju posvećuje mladima, pozivajući ih da idu putem progresa i rade za zajedničku stvar. Cvijićev patriotizam i zanos potiču iz očinske kuće, tamo su mu vjeru ulijevali narodna pjesma i kićena tradicija. Taj polet je prenio i u nauku, veličajući osobine dinaraca, te s njima srodnih svojih podrinjsko-valjevskih zemljaka i šumadinaca. On je vjerovao u pozitivne kvalitete i snagu tog elementa »misije«.

Sa zanosom prati i potstiče širenje Srbije na »čeojoj i historijskoj međi prema jugu«; naročito obrađuje pitanje »Stare« i zatim »Južne Srbije«, te se koncentrira oko »makedonskog pitanja«.

Pri tome vodi diskusije na međunarodnom polju, ustajući otvoreno i protiv službenog stava carske Rusije, koja je podržavala bugarske tendencije. Upravo zanosno ističe ključno značenje Soluna, a zatim sudbinsku ulogu izlaska Srbije na Jadransko more. U opravdavanju teritorijalnih zahtjeva izlazi za teorijom o »antietnografskoj nužnosti«. »Balkanska« problematika je toliko zaokupila Cvijića, da on razvija originalne koncepcije o »centralnoj oblasti« i »balkanskoj jezgri«. Značajni su ovi momenti jer pokazuju koliko je Cvijić bio povezan sa zbivanjima svog vremena i interesima vlastitog naroda. To nam olakšava da dokučimo koliko je na njega morala djelovati srpska tragedija u prvom svjetskom ratu, te da shvatimo očito zaostajanje u poznavanju odnosa u širem jugoslavenskom krugu, što se osjetilo nakon ujedinjenja.

Kao vatreni patriota, koji želi bolje i gleda naprijed, sa žalošću i otvorenim prijekorom žigoše rdave pojave: »ali nesumnjivo nastupaju periode u kojima izgleda kao da je šumadijski svet izgubio sposobnost da razlikuje moralno od nemoralnoga, ne pokazuje odvratnost prema korupciji i nepoštenoj tekovini, bar je ne pokazuje velika masa« (»Jedinstvo i psihički tipovi dinarskih južnih Slovena«, 1914.) Ne ustručava se, da prijekore javno uputi i odgovornima: »Narod i narodna snaga ne smeju se rasipati i onde gde bi se mogli uštediti, kao što je kod nas bilo slučajeva u toku ovog svet-skog rata« (»O programu jugoslovenske demokratske lige«, Ženeva 1919.)

Cvijić samokritički korigira i vlastita mišljenja kad se za to ukaže potreba. Pišući prvi put o Jugoslaviji kaže: »Naša država može se, dakle, s razlogom smatrati kao privredno imućna zemlja« (»Granice i sklop naše zemlje«, 1920.); ali saznanja i iskustva kroz slijedeće dvije godine potiču ga da to odlučno korigira: »Osim toga ne favorizirati, već razbiti zablude da smo privredno gotovo najbogatija zemlja u Evropi, da je naš rog obilja prepun. Mi smo istina imućna zemlja, ali rijetko koja država ima toliko agrikalno pasivnih oblasti kao naša: jedna trećina zemlje (skoro sva Slovenija, karsna Hrvatska i hrvatsko primorje, veći dio Bosne i sva Hercegovina, Crna Gora i Novopazarski Sandžak)« (»Napomena o ispitivanju zemlje i naroda i o sarajevskom muzeju«, 1922). Nažalost, ovu preporuku i saznanje nisu mlađi geografi dovoljno usvojili i drugima objasnili, a to je propust šireg socijalnog značenja.

Iako zaokupljen naučnim radovima i velikim javnim zaduženjima, Cvijić u poratnom razdoblju sagledava opasan opći društveni razvoj, te progresivno konstatira: »Jabuka razdora među ljudima je današnje ekonomsko stanje, rdava podjela dobara uslijed nepravilno taksirane vrednosti rada« (»Uticaji i ličnosti«, 1922.). Cvijić je, dakle, sagledao logičan razvoj i vezao se s našim vremenom. U istom članku, za naše doba poučno konstatira: »Nikakve ljudske tvorevine nisu toliko od socijalne vrednosti kao nauke (s primenjenim naukama), umetnost i muzika«.

Za Cvijićeve opsežan i raznolik javni rad je značajno da je on duboko povezan sa interesima vlastitog naroda, te ponekad, možda i nesvjesno, prelazi granice objektivnosti. On smatra obaveznim da, bez obzira na osobne interese, učini i izjavi ono, što je korisno za narodnu zajednicu. Taj uzvišeni poriv i rad treba ocjenjivati prema uvjetima i okolnostima u kojima se odvijao, te nam može mnogostruko dobro poslužiti i dati pozitivan podstrek.

Nastavnička aktivnost. Ogriješili bi se o objektivnu istinu i osnovne Cvijićeve zasluge, ako se — osobito u ovom krugu — ne bi osvrnuli na njegovu nastavničku aktivnost. I ovdje nećemo isticati opseg i značenje tog rada, jer on sam za sebe govori. Cvijić je bio toliko moćan učitelj, da njegova škola i dalje živi, te se i učenici njegovih učenika teško usuđuju udaljiti iz sjene velikog majstora. Tu statiku Cvijić nije želio, već je obratno upućivao na samostalan rad i provjerena vlastita saznanja, ističući da su uspjesi učenika naročita radost nastavnici.

U velikom rektorskom govoru (»O naučnom radu i o našem Univerzitetu«, 1907.), precizno je izložio svoja nastavnička načela. »Trebaju učenike neopaženo navikavati da svoje poslove mere merilom posthumanog značaja; treba zamisliti da niste tu i da svojim utjecajem, vezama, ljubaznosti ne dajete vrednost poslovima kojima se bavite«. Dalje: »Poznato je, naposljetku, da ona inteligencija, koja nema prave spremne i koja nije sebe studijama i razmišljanjem etički formirala, nemože podići javni moral svoje zemlje«. Veoma plastično je izložio kako on zamišlja gnijezdo naučnog odgoja: »U naučnom životu seminara ima radosti, žalosti i tuga, kao i u porodičnom životu. Osobita su radost daroviti i sposobni učenici i njihovi naučni rezultati«. Ovo je Cvijić i primjerom pokazao, osobito u žalosti pri gubitku darovitog učenika P. Jankovića.

Cvijićevi postupci i shvaćanja o školi objašnjavaju ne samo njegove uspjehe, već veoma dobro mogu poslužiti u obrani uzvišene biti i zadaće odgoja, što se u našim uvjetima nedovoljno, a možda i pogrešno shvaća. Cvijić smatra školu, a posebno sveučilište, ključnom ustanovom u narodnom životu, te izvorom iz koga će priticati velike ideje i progresivne snage: »Univerzitet treba da postane moralna snaga našeg naroda, centar koji o nacionalnim pitanjima neposredno misli i koji ne sme pokazivati kolebanja« (»O nacionalnom radu«, 1907.).

Gotovo 40 godina poslije smrti, Cvijićeva ličnost nije izgubila na svom ugledu, a djelo vremenskim iskušenjem i objektivnom ocjenom dobiva pravu vrijednost. Ovi odnosi odgovaraju prirodi rada i u skladu su sa Cvijićevim načelima i poukama. Cvijića najčešće ističemo kao naučnog radnika, iako je to samo jedan dio — očito najznačajniji — njegove ličnosti. Svojim naučnim radom Cvijić je na pustoj ledini povlačio prve brazde i u tami neznanja zračio putokazna svijetla. Nije imao s kime diskutirati i dobiti valjanu pomoć. U svladavanju praznina postavljao je mostove teorija i hipoteza,

čiju relativnu vrijednost je odlično precizirao: »One (hipoteze) se ne moraju održati, ali i onda kad se ne održe od njih je velika korist« (»O naučnom radu i našem Univerzitetu, 1907.). Cvijić je svoje učenike pozivao da progresivno rade »penju se na ramena jedni drugima«, te sa većih visina vide dalje i odgovornije sude.

Cvijićevo djelo treba kompleksno sagledati te ocijeniti prema objektivnim i izuzetno teškim prilikama u kojima je obavljeno. Time velike zasluge postaju još veće i zbog toga smo skrenuli pažnju na neke specifične osobito ljudske momente.

Samo upoznavanjem Cvijićeve ličnosti možemo shvatiti da je mogao obaviti toliko posla i pod tako teškim prilikama. Prošao je desetine tisuća kilometara kroz negostoljubivo »balkansko bespuće«, krajeve objektivno nesigurne i prema njemu podozrive. Izdržao je gotovo nevjerovatne poteškoće i prošao bez ozbiljnih incidenata, razgovarao s različitim ljudima i prikupio izuzetno obilje podataka. Ovaj jedinstveni, zaista »Cvijićevski« uspjeh možemo razumjeti samo, ako imamo u vidu njegov urođeni »dinarski« zanos, očeličen sviješću čovjeka koji djela mjeri »posthumnim« mjerilom. Bila je to ličnost koja se nametala i osvajala. To je bio odraz unutrašnjeg uvjerenja i sazrijevanja. »Ništa nije nekorisnije i grešnije od one prostačke sujete, koja goni ljude da se izžive i nešto prividno i privremeno znače« (»Nova generacija«, 1911.). Takav rad i načela privukli su pažnju i dobili svjetsko priznanje. Cvijić je radio za vječnost i stvorio djelo »aere perennis«, kojim će se baviti mnoge buduće generacije.

Mi geografi imamo stalno pred sobom Cvijićevo, naučno djelo poznato i široj javnosti. Smatramo, da toj izuzetnoj ličnosti odajemo pravu poštu ako, povodom proslave stogodišnjice rođenja, sagledamo cjelokupnu aktivnost istaknutog javnog radnika i učelnjaka, pedagoga i patriote. Svojim životnim djelom Cvijić nije samo postavio »rame da se više penjemo«, već je to moćna odskočna daska s koje se izdigao ugled našeg geografa, naše struke i zemlje uopće.

S u m m a r y

JOVAN CVIJIĆ AND HIS WORK

On the Occasion of the 100th Anniversary

of His Birth

by

J. Roglić

J. Cvijić is not only the pioneer of Yugoslav scientific geography but he also raised it to the international level during his relatively short lifetime (1865—1927).

He was born in western Serbia. His paternal ancestors had come from Montenegro while his mother was of Serb rural stock. This combination was reflected in Čvijić's character: he possessed Dinaric imagination and exceptional industriousness. It was very fortunate for Cvijić to study geography in Vienna where at that time the unquestionably school of geography existed.

After minor initial works Cvijić graduated in Vienna with his doctorial thesis »Karstphänomen« (1893), which brought him international scientific repute. Karst exploration remained Cvijić's favourite work during all his life, but the general acceptance of Penck-Grund's theory of a uniform water table and of Davis' cyclic conception influenced him considerably and forced him to make compromises. Great significance belongs to his work on peneplains in the Dinaric karst (1909) and to his comprehensive conception on water circulation and the evolution of karst relief published in French in 1918. In both of these works Cvijić reaffirmed his initial and original views considering the karst as a specific process in soluble rock.

In Yugoslav literature particular success went to his conception on the young Tertiary abrasive evolution of the peripannonian rim relief. For 4 decades this conception had dominated till geological and morphological facts were better known.

Cvijić collected and published his geomorphological views and conceptions in his two-volume »Geomorfologija« (Beograd 1924 and 1926), a work unfortunately little known abroad. Death prevented him from writing the third volume.

He deserved enormous credit for and spent great efforts in exploring the then still little known and distant parts of southeast Europe. The results of the work was, besides many single papers and much information, his »La peninsule balcanique« (Paris 1918). With this work Cvijić presented the world the national and social properties of these then still little known parts, and this work rightly won him the epithet of »the Geographer of the Balkan«.

The author particularly stresses Cvijić's significance as a public figure who wrote a great number of articles rich in thought and teaching (»Govori i članci« [Speeches and Articles], four volumes, Beograd 1921 and 1923). Cvijić felt himself closely linked with the destiny of his nation and spared no effort to contribute to its progress. His articles and public speeches are a very anthology of progressive thought.

Cvijić introduced fervour and imagination into his teaching, and by his example he showed how to work and how much work can be done.

He served and still serves as a model for Yugoslav geographers whose work he furthered and facilitated during his lifetime. The author believes that the Yugoslav geographers will best honour.

J. Cvijić's memory by thoroughly studying his work and by developing it further, as was the wish and recommendation of this great teacher.